

94-103; I. K. A. Howard, "Shi'i Theological Literature", *Religion, Learning and Science in the 'Abbasid Period* (ed. M. J. L. Young v.dğr.), Cambridge 1990, s. 16-32; Ca'fer es-Sübhanî, *Buhûş fi'l-mîl ve'n-nihâl*, Kum 1413, VI, 525-603; Mohammed Haroon, *Muslims of India*, Delhi 1992, s. 37; S. R. Silverburg, *Middle East Bibliography*, London 1992, s. 174-185; R. Strijp, *Cultural Antropology of the Middle East*, Leiden 1992, s. 38-40; M. Ali Ayâzî, *el-Müfessîrûn*, Tahran 1373 hş., tür.yer.; W. Madelung, "Some Notes on Non-İsmâîlî Shi'ism in the Magrib", *St.I*, XLIV (1976), s. 87-97; M. Ali Amir-Moezzi – Sabine Schmidtke, "Twelver-Shi'ite Resources in Europe", *JA*, CCLXXXV/1 (1997), s. 73-122; İlyas Üzüm, "Sünnilikten Şiîliğe, Şiîlikten Sünniliğe Geçen İki Müellif ve Eserleri", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 1, İstanbul 1997, s. 189-202; Ebû'l-Kâsım Gürcî, "Uşûlû'l-fikih", *Dâ'iretû'l-ma'ârifil-İslâmiyyeti's-Şi'iyye*, Beyrut 1410/1990, IV, 112-126; M. Yaşar Kandemir, "Hadis", *DİA*, XV, 38-40.

İLYAS ÜZÜM

İSNAD (الإِسْنَادُ)

**Terkibi oluşturan müsnedle
müsnedün ileyh arasındaki ilişkiiyi
belirten meânî terimi.**

Sözlükte "dayamak, anlam yüklemek, anlam nisbet etmek" mânasına gelen *isnâd*, terkiplerle onların anlamlarını ve terkiibi oluşturan unsurlar arasındaki karşılıklı ilişkiiyi konu edinmesi sebebiyle meânî ilminin temelini oluşturur. Klasik nahiv eserlerinde *isnad* ve *isnâd ileyh* aynı mânada kullanılmış ve ismin ayırt edici vasfı olarak zikredilmiştir; daha sonra ise sadece *isnad* denilmiştir. Meânî ilminde *isnad*, müsnedle (yüklem) müsnedün ileyh (özne) arasındaki illiyet belirtmeyen yorum dayalı anlam ilişkisini ifade eder. "İki kelime veya terkip arasında tam bir anlam bildiren ilişki" olarak da tanımlanan *isnâd*, müsned ve müsnedün ileyh olmak üzere iki temel unsurdan oluşur. Bunlarla ilgili yan ögelere "kayıt" (müteallik) adı verilir.

İsnadın beş unsuru vardır. 1. Müsnedün ileyh. Kendisine bir anlam yüklenen isim, özne. 2. Müsned. Bir isme izâfe edilen anlam, yüklem; bir isim veya fiil olabilir. 3. İsnad. Müsned ve müsnedün ileyh arasındaki olumlu veya olumsuz ilişki. 4. Müteallikât (kayıtlar). İzâfet terkiibi, sıfat terkiibi ve şart cümlesi gibi müsned ve müsnedün ileyhe bağımlı unsurlardır. İsnadın kayıtları ise müsned ve müsnedün ileyh hükmî kelime (tam veya nâkis mürekkebi ya da i'rabdan mahallî olan cümle veya sıfat ve izâfet terkiibi) olduğu zaman

ortaya çıkar. 5. Fâide. İsnadın ortaya çıkardığı yeni anlam.

İsnad kavramının kaynağı Arap dil biliminin ilk ustası sayılan Halîl b. Ahmed'e kadar götürülmektedir. Halîl b. Ahmed sened ve müsned diye iki kavramdan söz etmiş ve, "Kelâm sened ve müsnedden ibarettir" (*Lisânü'l-'Arab*, "snd" md.). Halîl'in müsned yerine müsnedün ileyh kavramını kullandığı da rivayet edilir. Sîbeveyhi de müsned ve müsnedün ileyhten bahsetmiş ve söz dizimini göz önüne alarak müsnedle cümlelerin ilk ögesini (müsnedün ileyh), müsnedün ileyh ile ikinci ögesini (müsned) kastetmiş, bu iki unsurun birbirinden ayrı olarak var olmayacağını, mânanın sadece isme yüklenmesini ifade etmiştir (*Kitâbü Sibeveyhi*, I, 23-24; II, 78, 126). Sîbeveyhi, böylece dilin isnada dayalı keşfedilebilir formel bir yapısı olduğunu ve bu yapının tahlili sayesinde dil olgusunun açıklanabileceğini, yapısalcılığın temsilcisi olarak bilinen Ferdinand de Saussure'den çok önce ortaya atan dil bilimcidir. Ancak ne Halîl b. Ahmed ne de Sîbeveyhi *isnad* terimine yer vermiş, günümüzdeki anlamıyla bu terim X. (XVI.) yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Sîbeveyhi'nin çizgisini geliştirerek devam ettiren Müberred'e göre şart cümlesinde hem şart hem ceza (cevap) kısmı *isnad* içerir. Daha sonraki dönemlerde *isnad* kuramının şart cümlesine uygulanması, şart cümlesini şart ve cezadan oluşan tek bir cümle sayan ve *isnadı* ceza cümlesine has kabul edenler tarafından itiraza uğramıştır. Ebû Saîd es-Sîrâfî, İbn Cinnî, Abdülkâhir el-Cürcânî, Zemahşerî, İbnü'l-Enbârî, Ebû'l-Bekâ İbn Yâiş, Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, Hatîb el-Kazvîni, Teftâzânî gibi dil ve belâgat âlimleri tarafından geliştirilen *isnad* kuramını nahivciler ve mantıkçılar daha çok formel açıdan tahlil ederken belâgatçılar meseleye yorum açısından bakmışlardır.

İsnad, nahiv ilminin temel yaklaşımını yansıtan "amel" kavramının karşılığı ve tamamlayıcısıdır; sadece Arapça'ya has bir özellik olmayıp bütün diller için geçerli yapısal bir ilişkidir. Buna karşılık amel kuramı Arapça'ya hastır. Tefsirî bir ilişkiiyi ifade eden *isnad*, bir illiyet ilişkisi olmaması yönüyle de amel ilişkisinden ayrılır. Amel, Arap diline has lafzî olguları sebep-sonuç ilişkisi bağlamında açıklamak, *isnad* ise genel olarak bütün dillerde mânâ seviyesindeki ilişkileri açıklamak için kullanılır. Lafız seviyesinde illiyet yararlı bir açıklama modeli olduğu halde mânâ seviyesinde buna yer verilmez. Batı ve

Doğu dil bilimi teorilerinde mânâ seviyesinde sebep-sonuç ilişkilerine dayalı açıklama modelleri yerine tefsirî açıklama modelleri kullanılır.

Farklı bağlamlarda *isnad* çeşitli şekillerde tasnif edilmiştir. Fiilin gerçek öznesine *isnad* edilip edilmemesi açısından *isnad mecazî* *isnad* (mecâz-ı akilî) ve hakiki *isnad* diye ikiye ayrılır. İfadenin belîğ olması maksadyla bir fiil hakiki fâiline değil vuku bulduğu zamana, mekâna veya fâilin bir ögesine *isnad* edilebilir. İsnad, olguya uygun olup olmaması bakımından doğru (sâdık), yanlış (hata) ve yalan (kâzip) *isnad* şeklinde üç kısıma ayrılır.

İsnad ayrıca, ifade anında konusunun hariçte var olup olmaması açısından *ihbârî* ve *inşâî* diye ikiye ayrılır. İsnadın konusu (medlûl) hariçte ise bu bir haber olup doğru veya yalan olması söz konusudur. İnşâî *isnad*ın konusu kendisiyle ortaya çıktığından yalan ve doğru olması bahis konusu değildir. Soru, emir, nehiy, temenni, nidâ ve dua gibi istek bildiren cümleler inşâî ifadelerdir. Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde hem *ihbârî* hem inşâî ifadeler yer alır. Kur'an'daki *ihbârî* ifadelerin ayırt edici özelliği neshe uğrama ihtimalinden uzak olmalarıdır. Çünkü nesih önceki haberin yanlış olması sonucunu doğurur ki böyle bir durum Allah ve Resulü için söz konusu olamaz. Ancak inşâî ifadeler neshe uğrayabilir. Ayrıca fıkıh ilminde insanların *ihbârî* ve inşâî ifadeleri değerlendirilirken çocuk ya da âkil bâliğ, fâsık veya âdil, müslüman yahut kâfir olmaları önemli rol oynar. Meselâ hem *ihbârî* hem inşâî bütün ifadeleri hukuken geçerli sayılanlar adalet sahibi olanlardır; buna karşılık çocukların inşâî, kâfirlerin ve fâsıkların *ihbârî* ifadelerine her zaman itibar edilmez (Karâfî, I, 10-59).

Öte yandan *isnad* lafzî ve mânevî olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Kelimenin anlamı değil bizzat lafzî müsned olursa bu lafzî *isnaddır*. "زيد كلمة ثلاثية" (Zeyd üç harfli bir kelimedir) lafzî *isnada*, "زيد عالم" (Zeyd âlimdir) mânevî *isnada* örnek teşkil eder. Bununla birlikte *isnad* denince akla gelen mânevî *isnaddır*. Muzâfın muzâfün ileyhe ve sıfatın mevsufa nisbet edilmesine "isnâd-ı takyîdî" (terkîb-i takyîdî / mürekkebât-ı takyîdiyye) denir. Bu *isnad* terkîb-i isnâdînin (cümle) aksine tam bir anlam bildirmez.

Şart cümlesindeki *isnad*ın tahlili dil bilimciler ve mantıkçılar arasında tartışmalara yol açmıştır. Nahivcilere göre şart cümlesinde *isnad* cevapta (ceza) ortaya

çıkarak, şart onun bir kaydından ibarettir. Mantıkçılara göre ise bu tür isnad cevabın husulünü şartın gerçekleşmesine bağlama işlevi görür. Şart ve cevapta mûsned ve mûsnedün ileyh ne hakiki ne de hükümî kelime sayılır. Çünkü isnâd-ı şartîde amaç bir hükmün diğer bir hükme nisbet edilmesidir. Bu durumda hüküm ayrıntılı bir şekilde ifade edildiğinden konuşanın amacı göz önünde bulundurularak isnadın tarafları tesbit edilmelidir.

İsâmüddin el-İsferâyîni, şart cümlesinin cevap cümlesinin tamamının veya sadece mûsnedinin kaydı olduğunu belirtir. Şartın cevabın mûsnedinin kaydı olduğuna örnek: "إن جئتني أكرمك" (Eğer bana gelersen sana ikram ederim). Bu açık ifadeyle "أكرمك على تقدير مجيبتك" (Bana gelmen şartına bağlı olarak sana ikramda bulunurum) demektir. Burada "أكرم" fiili mûsned, onun gizli öznesi "أنا" mûsnedün ileyh, "على تقدير مجيبتك" mûsnedin kaydıdır. Şartın ceza cümlesinin tamamının kaydı olduğuna örnek de "إن كان زيد كابن عمرو فأنه أخ له" (Eğer Zeyd Amr'ın oğluysa ben onun kardeşiyim) cümlesidir. Buradaki kayıt fiili veya şibh-i fiile değil bizzat isnadadır. Bu yaklaşım, kendisine isnadda bulunulmasının ismin ayırt edici özelliklerinden kabul edilmesi ve mürekkebin sadece iki isimden veya bir fiil ve isimden teşekkül edebileceği yaklaşımı ile de uygunluk gösterir. İsâmüddin'e göre şart cümleleri ceza cümlelerinden ayrı olarak tek başlarına değerlendirilecek bağımsız bir yapıya sahip değildir. Ancak bu mantıkçıların yaklaşımı ile uyuşmaz. Mantıkçılara göre şart ve ceza cümleleri başlarına şart edatı geldiğinden dolayı tam birer cümle olmaktan çıkmış, komplike fakat bir tek isnad konumundadır. Buradaki nisbet, şart cümlesinin iki tarafını oluşturan şart ve ceza cümlelerinin içerdiği nisbetlerden ayrı üçüncü bir nisbettir.

Tekil anlamların bir araya gelerek nasıl birleşik mânalar oluşturduğunu açıklamak amacıyla isnad daha geniş kapsamlı bir kuramın esası olarak da kullanılır. Bu kurama göre anlamlı bir cümle veya kelâm sadece isnad sayesinde mümkün olur; kelimeler ve onların mânaları tek başlarına değil, ancak içinde bulundukları sistemin bir parçası olarak ve yerine getirdikleri fonksiyon açısından incelenir. Bu bakış açısına göre isnad kuramı söz dizimi, i'rab ve iştikak gibi lafzî yapı ve olgularla ilgilenmeyip kelimelerin anlamlarının oluşturduğu karmaşık ilişkiler ağıının sistemini keşfetmeyi amaçlar. Bu yapı, müfred veya mürekkep lafızların bir

düzen içinde gerçekleşen ilişkilerinin bir sonucudur. Önce bu yapının unsurlarının, daha sonra da aralarındaki ilişkilerin tesbit ve tahlil edilmesi dil biliminin görevidir.

İsnad, genel olarak İslâm âlimlerinin kullandıkları yorum metodunun bir parçasıdır. Bu sebeple isnadın anlaşılması hal, mâna (medlûl) ve vâkıa ilişkisinin nasıl kurulduğunun anlaşılmasına bağlıdır. Yorum, sadece mûsned ve mûsnedün ileyh arasındaki ilişkiyi ve isnadın yapısını inceleyerek değil daha geniş planda isnad, hal, mâna, vâkıa arasında kurulan ilişkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkar.

İsnadın kurulmasının sonucunda ortaya "fâide" denilen yeni bir mâna çıkar. İsnad ihbârî ise (tam mürekkep / cümle) ortaya çıkan mâna tamdır; muhatap mûsned ve mûsnedün ileyh arasındaki ilişkiyi anlamıştır ve susma konumundadır. Ancak isnad takyîdî ise (nâkıs mürekkep / izâfet ve sıfat terkibi) nâkıs bir mâna ortaya çıkar; çünkü muhatap yeni ve tam bir mâna elde edememiştir. İsnadın doğru- dan bildirdiği anlam (fâide) yanında bir de buna bağlı olarak ve gereklilik yoluyla belirttiği mânalar (levâzım) vardır ki buna "fâidenin lâzımı" denir. Meselâ, "Sen okuldan mezun olmuşsun" denildiği zaman muhataba verilen bilgi (fâide) yanında söz sahibinin de bu konuda bilgisinin olduğu muhataba haber verilmiş olmaktadır (fâidenin lâzımı).

BİBLİYOGRAFYA :

- Lisânü'l-'Arab*, "snd" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 642-646; Sîbeveyhi, *Kitâbü Sîbeveyhi* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1977, I, 23-24; II, 78, 126; Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm* (nşr. Naîm Zerzûr), Beyrut 1987, s. 163-223; İbn Mâlik et-Tâî, *Şerhu't-Teshîl* (nşr. Abdurrahman es-Seyyid - M. Bedevî el-Mahtûn), Kahire 1410/1990, I, 3-13; Karâfî, *el-Furûk*, Kahire 1347 → Beyrut, ts. (Âlemül'l-kütüb), I, 10-59; Şürûhu't-Telâhî, Beyrut, ts. (Dârü's-sürûr), I, 190; II, 340; İsnevî, *el-Kevekebû'd-dürri fî mâ yete'harrecû 'ale'l-uşûli'n-na'huviyye mine'l-fürû'i'l-fikhiyye* (nşr. M. Hasan Avvâd), Amman 1405/1985, s. 105-114; Teftâzânî, *Muhtaşarü'l-me'ânî*, Kum, ts. (Müessesetü dâri'l-fikr), s. 27-90; a.mlf., *el-Mu'tavvel*, İstanbul 1309, tür.yer.; Seyyid Şerîf el-Cür'ânî, *Hâşiyetü's-Seyyid 'ale'l-Mu'tavvel*, İstanbul 1309, tür.yer.; İsâmüddin el-İsferâyîni, *el-A'vvel*, İstanbul 1300, tür.yer.; Siyâlkûtî, *Siyâlkûtî 'ale'l-Mu'tavvel*, İstanbul 1310, tür.yer.; Muharrem Efendi, *Muharrem*, İstanbul 1308, I, 35; II, 437-438; G. Bohas v.dğr., *The Arabic Linguistic Tradition*, New York 1990, s. 118-133; Aryeh Levin, "The Grammatical Terms al-Musnad, al-Musnad Ilayhi and al-Isnad", *JAOS*, CI (1981-82), s. 145-165; W. Smyth, "The Canonical Formulation of 'Ilm al-Balaghah and al-Sakkaki's Miftah al-Ulum", *Isl.*, LXXII/1 (1995), s. 7-24.

RECEP ŞENTÜRK

İSNAD

(الإسناد)

Bir hadisi veya bir sözü ilk söyleyene nisbet etmek için senedinde yer alan râvilerin adlarını zikretme anlamında hadis terimi.

Sözlükte "dayanmak, yaslanmak, itimat etmek" mânasındaki sünûd kökünden türeyen isnâd "temellendirmek, dayamak; sözü söyleyenine kadar ulaştır-mak, bir sözün, bir rivayetin geliş yolunu haber vermek, ilk kaynağa kadar götür-mek" demektir. Terim olarak, "rivayet için kullanılan lafızlarla râvi veya râvileri ana-rak hadis metnini ilk söyleyenine ulaştır-mak, hadis metnini nakleden râvileri ri-vayet sırasına göre zikretmek" anlamına gelir. Senedinde herhangi bir kopukluk olmaksızın Hz. Peygamber'e veya bir başkasına nisbetle rivayet edilen söze mut-tasıl, sadece Resûl-i Ekrem'e nisbet edil-en rivayete de merfû denir. Bazı âlimle-rin isnadla eş anlamlı olarak kullandıkları sened kelimesi "dayanak, destek, sağlam ve yüksek yer" mânasındadır. Terim ola-rak ise hadisi birbirinden rivayet ederek daha sonraki nesillere ulaştıran râvile-rin alışı sırasına göre ve tarih unsuru göz önünde bulundurularak zikredildiği kıs-mıdır: Haddesenâ Muhammed b. Beş-şâr kâle haddesenâ Yahyâ b. Saîd kâle haddesenâ Şu'be kâle haddesenâ Ebû't-Teyyâh an Enes ani'n-nebiyyi sallallâhü aleyhi ve sellem kâle: "Yessirû velâ tûas-sirû ve beşşirû velâ tüneffirû" gibi (Bu-hârî, "İlim", 11). Resûlullah'ın sözünden önce zikredilen isimler zincirinden oluş-an kısım sened, bu kısmı "haddesenâ" ve "kâle" gibi rivayet sözcükleriyle birlikte anarak hadisin metnini Resûlullah'a ka-dar ulaştırma ve râvileri sırasıyla zikret-me işi de isnaddır. Bir sözü ilk söyleyene bu yolla isnad eden kimseye mûsnid, ha-dise mûsned denilir. İsnad bazan "sened" anlamında isim, bazan "senedi zikretme" anlamında masdar olarak kullanılır. Mu-haddisler, özellikle ilk dönemlerde sened-le isnadı farklı mânalarda kullanarak se-nedin râvilerin isim veya isimlerinden iba-ret olduğunu, isnadın ise râvilerin sırasıyla isimlerini "ahberenâ, haddesenâ, en-beenâ, enne, an" gibi özel lafızlarla zik-retmek anlamına geldiğini söylemişler, daha sonraki âlimler ise çok defa sened-le isnadı aynı mânada kullanmışlardır.

Tarik kelimesi de sened anlamında kullanılmış olup, "Bu hadis yalnız bu ta-rikten bilinmektedir" denirken onun bu